

les alqueries pèdia

Fitxa per lesalqueriespèdia / Museu de memòria oral

Nom/Cognom	Juan Salvador i Vicent, 'Juanito de la Resaora'
Data de naixement	Dissabte 15 de juny de 1935
Títol	<i>Juan Salvador Vicent, 'Juanito de la Resaora', constructor de les Alqueries</i>
Categories	Treball, construcció, guerra, postguerra, estraperlo
Data i lloc de l'entrevista	Dilluns 25 de novembre de 2019, casa de l'entrevistat
Equip entrevistador	Etnograma (Laura Yustas, Nelo Vilar)
Enllaç	https://youtu.be/-lbaDd-MkV8
Extracte	https://youtu.be/HBnUA7bTOLg

Amb Juan Salvador ('Juanito de la Resaoreta') i Lolita Herrera ('de Capote'), la seua dona, ens vam vore en dos ocasions per preparar i realitzar esta entrevista. Juan ens va contar coses interessantíssimes, per exemple com funcionava l'estraperlo en la postguerra, al nivell xicotet de la pura supervivència, o com es va urbanitzar el poble tal com el coneixem ara, quan un únic constructor com ell feia carrers sencers i fins i tot els posava nom. És un testimoni que ens va agradar moltíssim, que ens ajuda a entendre la nostra història recent i amb qui ens ho vam passar molt bé xerrant -com ara podrà veure tothom-. Volem seguir col·laborant amb Juan i amb Lolita, que a més són uns grans amfitrions. Comencem parlant de com portar els botons negres per un dol pareix ser típic de Castelló...

Sinopsi:

Juan Salvador Vicent (1935), més conegut com 'Juan de la Resaora', ens parla de la seua infància en la Guerra, de la seua àvia que resava quan hi havia un difunt, de l'estraperlo i el seu paper com a xiquet, de la seua afició de pintor, però sobretot de la seua vida laboral com a obrer que va començar amb l'església de les Alqueries i va continuar com a constructor de carrers sencers del poble.

Resum / Transcripció:

...Però lo dels botons negres només es fa en Castelló?

-Me pareix que de Castelló, sí, que es posen tots els botons negres.

-De dol!

I només se faria en esta província?

Home, algo d'això sabrien.

Marga (filla).-...I de la guerra tamé pots parlar, que tu te'n recordes de algo. Tenia 5 anys.

-Home, de la guerra sempre tinc que anar a vore-ho a on van bombardejar, que jo estava dins d'una coveta que va fer mon pare. Que m'auela tamé estava llí, en una caseta, i encà me'n recorde que quan vàem eixir d'allí del bombardeo em van tindre que llavar perquè allò no era xiquet, tot era un muntó de... I a m'auela la vaen pujar en un carro, ella estava postrà, i mo'n vam baixar pac a casa, pac ací baix. Tot històries...

Feien refúgios, feien covetes... En Artana tamé en hi havien una muntonà. Encara en queden, encara...

(...) Jo vivia al pany de Valentí, que dien. I una nit, eixint del bombardeo ixe, que estàvem en un refúgio, càic en una sèquia i me faig un corte ací. Entonces no hi haven metges ni res. Encà tinc el senyal, i la sèquia encà està. I saps amb què m'ho van curar? Amb unes brosses que eixien a la sèquia, que eren aixina com si fóra... Com es dien aquelles brosses, Lolita?

Lolita.- Orelletes de no sé què, pot ser? Orelletes de hedra?

No ho sé: unes fulles, te les enrotllaven ahí i se curava.

Bueno, mos té que dir com li diuen.

Juan Salvador i Vicent.

A vostè el coneixen com Juan el de la Resaora.

Muy bien.

I d'a on ve això? Mos pot contar...?

Pues de m'auela. M'auela no havia anat mai a estudiar res i escomençava ara i acabaria el dumenge que ve i no resaria lo mateix. L'home li se va morir en França, ne va tindre 7, li se va morir la xica als 26 anys me pareix que és, 26 o 28. Jo entonces tenia 5 anyets, sé que em van pujar dalt pa que no vera coses de xiquets, que jo ara no...

Mosatros teníem edat pa anar a escola i anàvem a treballar. Perquè jo vaig acabar el 46, quan la gelà. Anant a escola: se va acabar el curs, se va acabar l'escola. I anàvem a l'obra, amb calderetes aixina, que anaves tot tortet. O siga, que he patit sempre. A treballar amb el lligó, hasta que es va escomençar la iglésia, que vaig entrar de peonet

allí, hasta que es va acabar. El campanar no, que me pareix que ja t'ho vaig dir l'atre dia. El campanar jo ja no estava, ja havia volat del niu. T'ho dic jo perquè hem treballat molt, perquè això es va fer tot a mans, eh? Ahí no n'hi haven hormigoneres ni res, ni grues pa pujar les bigues. Era tot a mans. Ja veus, bigues de quatre metres i pico des de dalt, per damunt de les parets. Què bé queda...? Sí, me pareix que queda u que viu en Buriana dels que treballaven ahí. Dels atres no queda ningú. Són coses que... Hem passat molt. I ara veus ara que tenen de tot els xiquets. Tot.

Sí, la seua generació són els que han vist els canvis més grans de la història a lo millor. De fer-ho tot a mà a ara que està l'internet i estan els ordenadors i està tot mecanitzat...

Ai, mira: la primera grua que va eixir de braç aixina la vaig comprar jo ahí en Castelló. I en después encà la vaig tornar a vendre pel mateix preu que me va costar a mi. Después de fer vèrios carrers allà -jo he fet molts carrers allí baix: el carrer Colón, el carrer Pizarro... este carrer d'ahí- me van furta els cables ací en este carrer. Estan aparcà ahí, el cable, que és com d'ací allà dins. El lladre no estaria molt llunt. Eh, la tenia molt ben cuidà, eh? Quan la desmontàvem d'un puesto a un atre enseguida tots els engranatges engrassats i tot repassat. Estava com si estiguera nova.

(...) A lo millor hi ha alguna cosa que se'n recorda. Que ella tamé va viure allà al mig de l'hort, allà al de Capote.

Lolita Herrera.- Al de Capote; vosatros no vau vindre?

Sí. A vostè tamé l'hauríem d'entrevistar, tamé.

Lolita.- Ho recorde amb molt de carinyo, vaig ser la més feliç del món. Vaig viure 14 anys, els meus 14 anys més bonicos.

Què bé! Quan u és jovenet...

Juan.- Home, és lo millor que n'hi ha.

Bueno, vostè va nàixer...

Juan.- El any 35. [5 min.] El [dissabte] 15 del 6 del 35.

I de ben xicotet se va trobar ací la guerra, se va trobar el front.

Home, jo vaig nàixer davant de la iglésia, dos cases més pac allà d'a on viu una filla meua.

A on està ara la iglésia.

Sí, davant. Ixe carrer donava cara a baix, això tot eren horts. I em va empomar la veïna, Aurora Llorenç, que va fer de comadrona. Ja veus: entonces borregos per dins de casa... un calvari. No es moria ningú d'això [risses]. I ara només queda una filla que a vegades encà li ho conta a les filles. Diu: "A Juan el va empomar l'auela" [risses].

Vosté és de família d'ací del poble, pares i...

Sí, sí, natiu.

Eren llauraors, m'imagina...

Mon pare d'Artana, ma mare de la Vilavella, i m'auela tamé era de la Vilavella però se van desplaçar ací, que m'auela van viure ahí al Replà. Allí, tot això que està ara apuntalat, allí en unes vivendetes, ahí va viure m'auela.

Ahí vivien els Paus...

Lolita.- Tamé.

No eren els mateixos.

Juan.- No.

Lolita.- Ahí vivien més cases, m'han dit a mi.

Juan.- Sí, m'auela va viure antes de la guerra, perquè la casa que viu ara Cristina era de la mateixa família que ixos del Replà. I después... no ho sé, les escriptures s'hauran perdut però si no a lo millor les escriptures reflejaria els amos que eren i tot això. I açò tamé, açò tamé tot era del mateix amo. Tot açò de per ací? De un tal Marc, que jo encara tinc una pedra de fita que estava posà ahí. Sí, sí. L'atra pedra està a l'ajuntament. Perquè u que està molt ahí en la iglésia diu que la van arreplegar de l'ajuntament que diu que anaven a tirar-ho, i esta com quan se va fer la urbanització esta terra era meua la va arrancar i la dugué i me la va portar ahí, que encà la tinc ahí.

Bueno, estava parlant-mos de Fraisqueta la Resaora. Eixa dóna va estar sempre resant, tota la vida...

Sí, hasta que va faltar sempre resant.

En els enterros, quan u faltava...

El dia de la gelà ixa me'n recorde jo que ahí a on estan Transportes Tomaco, que això no hi havia res, era una carretera avall i va morir ahí... jo és que era acoliquet i me'n recorde d'entonces, saps? Va anar un amb un carro a portar-la a d'ella allí a resar i en después en el carro va portar el difunt ahí a la iglésia, però no a la iglésia esta: a una atra que tamé t'ensenyaré que tu a lo millor no ho saps.

Ah, a l'Almacén de Márquez?

Lolita.- Ell ho sabrà perquè els ho hauran dit.

Que estava l'almacén...

Juan.- Algo sabeu... Però después t'ensenyaré, si no ho has gravat. Ho has gravat, això? Que era almacén i iglésia?

No, si mos pot ensenyar algo pues li ho agrairem, clar.

Sí, home, sí. Perquè ahí han hagut molts batejos, molts casaments... Antes de fer-se esta.

Lolita.- Jo vaig pendre la comunió allí.

Des de que se va acabar la guerra hasta que se va fer esta, són a muntó anys també, clar.

Pues fa poc l'ha enconrat per baix, queestic menejant trastos i dic: a redell, açò és la iglésia d'ahí. La vaig pintar jo perquè jo sóc el que la vaig tirar. I les teules d'esta casa són d'allí.

Lolita.- No ho digues que te denunciaran [risses].

Juan.- Si no, les haguera tirat tot a l'escombro. Però jo me les vaig emportar, jo. Les vaig tindre no sé quant de temps baix dels tarongers hasta que vam fer la casa [risses]. Tot històries!

Entonces Fraisqueta era s'auela.

M'auela. I anava a resar quan faltava algú. La portaven en un carro.

No ho havia sentit dir mai de cap atre poble.

Lolita.- Jo encara he anat a resar als puestos, i ara van...

Però hi havia una persona que era la principal, la que organitzava... No ho sabia, jo.

Lolita.- Después d'ella qui va anar més?

Juan.- Degue anar Aurelieta, no? Una que s'encarregava d'arreglar la iglésia, ja esta iglésia d'ací. Li dien Aurelia. Aurelia... Ripollés? Sí. [10 min.] Era fadrina i se dedicava a resar.

Lolita.- [Intel·ligible] i com no estava massa bé que anava "pitipín- pitipitambo" i això pues al final es veu que les monges van dir: a la calle perquè si no mos acabarà en totes les vajilles que tenim dins de casa. I anava... caïa bacs... era una cosa rara.

Juan.- Sí, caïa molts bacs.

Lolita.- Estava aixina. En dos topets ací... Mosatros teníem molta amistat perquè vivia al costa d'a on va nàixer ell i sa mare es va quedar-allí a viure...

Vosté va conèixer el front, recorda quan va passar el front per ací.

Home, mira si el reconec el front que no fa molt a la meua neteta li vaig ensenyar a on estaven les bateries que bombardejaven Nules. A on estaven les bateries. Mosatros vivíem al front. Ahí, al pany de Valentí que diuen. Mosatros vivíem en la primera casa. I quan anaven a bombardejar venia un soldat i dia que obrírem les finestres, perquè de

l'estampit si estava aixina se trencaven. Nules la van desfer. I l'atre dia encà li ensenyava jo a on estaen les bateries, que encà me'n recorde. Que com està la casa ixa que no s'ha tocat. I lo que és Torre la Mina això era hospital. En certa ocasió ma mare va portar allí a vore un soldat que en quan en quant... jo vaig anar amb ma mare, atres vegaes anirien ella i atres, allí que n'hi haven soldats. Ja vivint ací baix, perquè al faltar ma tia pues entonces vam tindre que viure ací amb m'auela. Pues van vindre... que m'auela ja havia faltat. Van vindre de Palamós en unes terrines aixina d'anxoes en agraiment. La única cosa és que entonces no és com ara que s'agarren datos i saps qui és. I quan se va casar el meu germà jo el vaig portar a Palamós, jo ja estava en Barcelona, a vore si els encontràem, però per qui preguntàem si no sabíem res? Molt difícil. I a la part de baix, que això sí que no ho sabia jo, a on està el xalet roig, baix de Torre la Mina hi ha un atre xalet, ahí diu que és a on operaven.

Això no ho havia sentit dir.

Pues no sé d'a on ho he arreplegat jo, d'uns majors. Diu que quan operaven a u l'operaven allí baix al Xalet Roig.

Pues jo vaig anar 10 anys al Círcul de Belles Arts. A dependre. Me va enviar Marco. Jo anava a una escola de Burriana, i ahí pues lo que pasa: jo quan estava el primer professor -que era [Traver Calzada](#), el coneixeràs...-, pues era com si fóra Belles Arts en València, fèiem modelatge, fèiem de tot. En después va entrar un atre que aquell no res, no... A dibuixar i avant. I Marco, com els agrà això, pues van, ho esquadrinyen i diu: "Juan, has d'anar a València que ahí no adependràs més de lo que has deprés". I total, que un dia diu: "Ja has anat a València? -I li dic: No. -Diu: Ja no aniràs". I va anar i ixe dia plo; i jo entonces anava al terme. I me'n vaig anar a València i diu: "Vosté té aval? -I dic: Jo no conec a ningú, vinc ací a apuntar-me al Círcul. -I diu: Bueno...", que per cert que vaig tindre molta relació amb aquell que estava allí de conserge. "Vaja faja's unes fotos ahí i vinga que u o atre li firmarà i el farem sócio". I anàem tots els dumenges... jo anava totes les dies de vesprà a dibuixar, i en dumenge sí que venia la meua dona. Ella anava a la Mare de Déu, la Plaça Redona, eh?, i passàem el dia per allí. I allí sí que vaig dependre. Per cert que si no s'ha mort encara viurà: de professor tenia al que era professor de Marco i professor amb Antonio Marco. Ja fa molts anys, i este senyor en el carrer la Paz, per furtar-li 20 euros que portava... home, que ja era major...

-20 duros.

-20 duros!, el van arrastrar per terra, i va estar quasi a la mort. I luego un dia estant dibuixant tamé per allí vaig vore a u un poc raro i enseguida vaig arreplegar els trastos i me'n vaig anar. Va estar molt malet. Que per cert, la escultura que n'hi ha en Sant Mateu de la Pietat en la iglésia vaig anar un dia a dir-li-ho al capellà -jo he rodat molt per ahí-, li dic: "Ha passat açò -[Esteve Edo](#), li dien-, i diu: Tinc que anar a vore'l", perquè ademés de fer ixes escultures tamé va fer les escultures d'ací de la iglésia de la Sang de Nules. I este senyor, en dijous que li tocava a d'ell fèiem dibuixos ràpids. I un dijous, jo no sabia lo que eren los ejes ni res, **[15 min.]** me va fer uns puntets aixina, per ací pels braços i això, i quan vaig acabar el que tenia al meu costat diu: "Juan, hui pareix que havages deprés", i jo dic: "Home, jo vinc a dependre! [risses]". I vaig tindre uns

dibuixos que vaig fer que en u no vaig guanyar per una mà. Per una mà. Que en després vaig parlar amb el que estava al meu costat i diu: "Si me ho hagueres dit haguérem posat una tela per damunt de la mà i enseguida arreglat". Però ixe dia n'hi haven cinc jurats, cinc: dos escultors i tres pintors. Jo quan me va dir que va haver molt de debat en ixe dibuix meu em vaig posar aixina d'ample. Jo dic: "Jo sé que no tinc que guanyar, però ja... havent debat en tots el que n'hi han...". Home, és que era un dibuix del moviment, i ahí t'has de fijar molt i... I tamé vaig dependre que hi hava u que era escultor, que ara a vegaes ho faig aixina, que aquell ho feia amb un compàs. Això ho sabies?

-No ho he vist a ningú fer-ho amb un compàs dibuixos de moviment. Té que ser molt ràpid pa fer-ho amb compàs.

Però ell quan s'agarrava un d'això ja tenia la referència ixa i quan es tornava a marejar ell ja ho sabia. Jo dibuixe molt per ahí i ho faig amb un compàs: faig aixina amb el compàs, mire la mesura i ixen clavats, com si fóra una fotografia. Ai, pues el últim que vaig fer el vaig fer en l'ermita. Ara no m'eixirà el nom. Uns que treballen pa l'ajuntament collien olives. Collien olives i els dic: "Teniu algun inconvenient que vos faja un dibuix? -Diu: No, home, no". A un ficant allí a la olivera, l'atre caent-li en el caixó i l'atre... que posen teles verdes per terra... Ara no m'ix el nom. Ixe tamé treballa pa l'ajuntament. D'ixe vaig fer un quadro i el vaig presentar en una [exposició](#) que vaig fer allí...

Bueno, tornem a la guerra un poquet: vostè mos parlava de que estaven en una coveta, un refugi...

Això era en la partida que es diu el Llamp; hi ha un barranquet i mon pare va fer una coveta com la cuina... això com la llar, una miqueta de fondo, i mos vam amagar allí. I va passar la Pava -la Pava és un avió que passava per ahí, que quan se sentia tots a amagar-se-, van bombardejar el barranc i no mos va matar perquè estàvem dins la cova, però al pegar-li bombes aixina allò es va fer tot de pols, i al tràurem encà me'n recorde: amb una safa d'aquelles que gastaven els metges pues me van llavar llavaet i a m'auela la van carregar en el carro i pac avall. És que a part d'això jo tenia un cosí que va morir molt jove que tamé estaven allí, i aquell era major que jo i tenia afició a caçar, i em va portar un dia i vam agarrar un gafarronet. Tu saps lo que és un gafarronet? Un pardalet groguet. I un atre dia tornem... -el vam agarrar, jo estava allí a la barraqueta, estire i n'agarre u-. Un atre dia tornem i sentim la Pava, i anàvem a vore una caseta. Mos tirem a un cercol -antes als tarongers els feien un clot rodant-, mos tirem a un cercol allí dins, bombardegen i la caseta cau. Mos vam salvar, que si no mos mata als dos. Als dos mos haguera mort, mira quin... I a raiz d'ahí pues ja va passar això i mo'n vam baixar cap avall.

No van anar cap a València, vostès?

No, els que van anar cap a València era Batiste Misa. No sé si l'haureu entrevistat... Bautista Ventura, u que arregla la iglésia, perquè l'atre dia va fer un comentari d'una nit, i diu: "D'ahí...", que jo me'n recorde que vam anar i mos amagàvem dins dels pous de traure aigua, a les escales. I si hagueren bombardejat allò haguérem quedat

enterrats allí. I van passar uns soldats i mos van convidar a cabritet. Jo de la setmana passà no me'n recorde, però d'això sí. I ell diu que tamé van sopar i diu: "D'ahí mo'n vam anar a València", i mosatros vam vindre al Pany de Valentí, que vivíem, a on estava el front ahí.

I se van quedar ací, tota la guerra?

Sí, se vam quedar ahí. I ací al riu tamé n'hi haven trinxeres que de uns a uns atres, a un costat en n'hi haven uns i a l'atre costat uns atres.

No ho sabia, no sabia que havia estat el front ací.

Sí, sí, sí. Jo ho sé perquè después anàvem a buscar bales ahí. A part d'això, quan va passar tot això a on està l'estació, que està el pont, ahí sempre hi haven soldats de guàrdia. I un dia per posar els nassos sí's cuida me maten a mi.

Mare meua! Vosté seria un xiquet!

Un xiquet! Teníem un hort ahí... Ixa partida tot era d'Artana. D'ahí d'a on està la Cocalni pac avall n'hi ha una partida que tots eren d'Artana. Ahí darrere tenien una caseta que quan baixaven se quedaven ahí: un puesto pa'ls animals i dalt pa dormir. I jo vaig posar el cap aixina en unes panisseres [20 min.] i la bala va pegar a la panissera, i ja no vaig tornar més, eh? Ells feien pràctica de tirs. Tot històries. Eh, i dormir de nit pa que no mos furtaren lo que sembràvem! Que un dia sí's cuida mate a mon pare! Ja veus, un xiquet amb una llenterna allí baix d'un taronger esperant. Sí, mos furtaven les quereguilles, tot. I a Artana jo he anat en bicicleta tres vegades en un dia, amb un sac darrere. I només queda un testic de un dia que me pareix que te vaig comentar l'atre dia, que me se va trencar un pedal ahí, i amb un pedal... I a l'atre dia hi havia uns que anaven en bicicleta d'ixes d'això amunt i mosatros carregats darrere al Collao. D'ahí només queda ixé. Ell volia que mo'n tornàrem a casa, i com entonces portaves calapié, saps que un peu el portaves nugat i a on està la biela ahí posava l'atre peu et quan passava. Tot històries!

(...) Aquell home li va eixir plaça en Catalunya i se'n va anar, i la bicicleta se la dixava en la casa de la dona ixa que em va arreplegar a mi. Mira si me'n recorde. Una bicicleta fora de sèrie, amb manillar aixina, amb frenos de cable...

I venia de Castelló cada dia...

Sí, sí, totes les dies venia de Castelló.

Don Miguel era, no?

Don Miguel.

-Ja ho saben tamé ells.

-Sí, alguns que a lo millor han anat a escola amb ell... Jo ahí ja vaig tindre una beca en els salesians.

Això mos va dir, que havia tingut una beca, clar. Però no va seguir estudiant.

Home va vendre la gelà i se va acabar.

La gelà del 46.

La del 46. Se va acabar el curs i mira, se va acabar. I a treballar. A treballar amb la bicicleta. Que ixé Miró... no vau entrevistar al fill de Miró? Son pare em va fer la bicicleta. Unes rodes com ixes d'ara d'amoto i pac amunt, carregat. I avall.

A quina escola anava vostè?

Ací? A on està la Tercera Edat. Dalt. I no sé quina... quan se va acabar, baix, a on està la Tercera Edat, pues això era com si fóra un almacén. I ahí arplegaven de lo que cultivaven del blat i això pa que els soldats no anaren a la guerra ixa que va haver ací en Europa; la Guerra Mundial se dia? Sí, ahí era com... igual portaves algo ahí pa ajudar, pa que els soldats no anaren allà. N'hi haven unes muntonades de blat...! Sí, sí, sí...

Però entonces anaven les xiques a un costat i els xics a l'atre. En després jo sé que als mestres que van entrar els feien patir. Hi haven estos xiquets que són rodats, que entraven a un quarto que hi ha allí, se tancaven per dins, vinga a tocar, posaven una sangrantana al millor al mestre, Don Bernabé li dien, vivia allà... Aquell home no tenia... no tenien ni pa menjar entonces, els mestres. Jo... creu-t'ho, encà tinc les notes per ahí. El primer any el primer, el segon any el segon i el tercer any el últim. El últim.

Però per què?

Ai, pues per circumstàncies, es veu que... si això va ser el dia 17 de gener, el dia de Sant Antoni, s'acabà el curs en juny, pues entonces com les coses no estaven massa afinades pues es veu que a mi la lletra ja no m'entrava ni res. Jo vaig aprendre algo de francès, i te contaré la història: Com sabia francès, quan venien francesos que eren els primers que venien, jo eixia amb uns amics meus amb bossetes de taronges a canvi de cigarrets. Això de lo que més se'n recorda és Maruja. Maruja Borillo. Ahí a la carretera, que entonces hi havien abres i tot això. I a on està ara el polígon ixe baixem amb nàvels totes plenes de negreta... nàvels no: blanques, a un cotxe que n'hi havia allí estranger. Li ho ensenyem i mos ensenya el capot i portaven unes taronges aixina, una maravilla [risses]. Ixe dia no vam fer tracte en res [risses].

L'atre dia mos parlava tamé de l'estraperlo.

De l'estraperlo pues mira... a Artana jo anava a moldre, allí al de Ramon, al molí, i matros ne veníem a quilets, a quartetes, a dos quilets... I oli ne baixava ma tia, que baixava d'Artana a peu amb dos llandetes, [25 min.] i les venia ací i en Burriana. No havia anat tampoc a escola però no l'enganyaven al contar. Ma tia la tenim enterrà ací, perquè va estar ací; com no tenia a ningú... La casa aquella la vam vendre mosatros i la teníem mosatros ací en casa.

Lolita.- La vam vendre després de morir ella, mentre va viure la casa estava.

Per ací passaria molt d'estraperlo, perquè tenint ahí la via del tren...

Apart d'això ne venia u de Burriana... ai, pues també ne venia u d'Artana que mo'n portava en cuiros de bota de... no sé, en cuiros, un cuiro... que mo'n portava d'Artana ahí i mosatros al millor el mesclàvem en un atre... saps?, pa dir que era d'Artana. Un atre que... Jo anava a Burriana, a una casa que no sé d'a on el portaven. I ací molts viatges per ahí per a on està l'Escola Jove, quan arribava el tren per ahí els que feien el estraperlo el tiraven, i estaven uns atres esperant pa arrebregar-lo. Perquè quan arribaven a l'estació estava la guàrdia civil pa incautar-ho. La única cosa que a mi no em van dexar anar, els que anaven a Sant Mateu i per allà no em van dexar anar, que n'anaven d'ací quatre o cinc. En un cuiro, quan anava la guàrdia civil, per dins dels olivars i això... Allò era patir.

Portaven l'oli en cuiros.

En cuiros, i això se meneja: se meneja molt la bicicleta. I en bicicleta, a Sant Mateu. Estava Montins, el Pito... i... no me'n recorde, un atre que ja haurà mort, que vivia en Vila-real. Tot històries.

Clar, la Fiscalia controlaria...

Sí, sí. Home, ara te contaré la Fiscalia: en Nules hi havia un puesto que molien -que li dien la Xurra-, un puesto que molien... hi havien puestos que tenien motoret i molien. I vaig eixir jo amb el sac, que portaria a lo millor 70 o 80 quilos, darrere la bicicleta, i a on està el Teatro Alcázar encà me'n recorde que veig a dos molt mudats i dic: "Me caguen, esta és la Fiscalia, i pegue avall, i al primer carrer gire a l'esquerra, i el carrer estava com si fóra provessó. Que anava la Fiscalia a una casa. I jo al vore tanta gent dic: "Estos són la Fiscalia". Acatxe el cabet damunt del manillar, rum rum rum rum, i senc: "Mira ixe xiquet, mira ixe xiquet!". Un crio jo! "Mira ixe xiquet". I quan vam arribar a on estaven les... a on estaven les... com se dia allò, que es posaven els canons? Ahí a la eixida de Nules. Baix la guàrdia civil. Me tire per un camí amunt, que estava regat, caic jo i el sac, que pa alçar això... Imagina't tu, un crio. Entonces no era que estaven asfaltats, eren de terra, i havia plogut, o havien regat, i allí la bicicleta va caure allí dins i esvare... Tot històries. Això ho conte jo i no s'ho creu ningú [risses]. I això de la Xurra encà me'n recorde, eh?, a on està el Teatro Alcázar. I aquella dona diu: "Si te veuen...", massa que sabien a on estaven els molinets. I ne tinc un atre, que tinc que dibuixar si me'n recorde: ací a on està la Cocalni, ahí hi ha un camí que va a Vila-real, i n'hi havia un caminet que u de Burriana que li dien Mesado tenien una caseta i un molinet que feien aixina [*de manilla*]. Pues amb uns pollerets, dos o tres patos pa despistar -a lo millor portàvem un quilo de blat-, per la carretereta ixa a moldre'l. Descalcets, que no teníem ni espartenyas, jo i Ramonet el Sabudet, un veïnet. Total, que ahí a on està la Cocalni, ahí els nyespreros estaven a tope: ahí me pareix que vam menjar [risses]! Però els patos davant, que això el dia que me'n recorde faré un dibuixet de tot això [risses]. Que per cert, después ixe senyor que tenia el molinet ixe, quan se va fer l'obra del sindicat, ho va fer una empresa, però después els detalls els va fer ixe home, li dien Mesado. I per mediació de Tarancón -vosatros l'heu sentit nomenar a Tarancón?

El Cardenal, ja ho crec: ha predicat en Artana una muntonà de vegades...

Pues per mediació de Tarancón, después de fer això del sindicat, pues... ell no volia ensenyar mai a ningú, només portava a u que no sabia res, que és el que li ajudava. Pues se'n va anar no sé si és a Panamà o a... Sí, sí, allà. I va estar un any. Guanyava molt diners, però allà hi ha molta violència. [30 min.] La dona jove, la xiqueta es casa amb un metge: el que va operar a Batiste. I a l'any se'n va vindre perquè li va agarrar por que li passara algo a la dona. Tenia el taller davant de la iglésia de Sant Blai; jo ho sé perquè era client d'ell i tamé anava allí a que me fera algo. Pues en això Tarancón. I per mediació de u que va estar... de Burriana, que li dien Ramos, que ixe ha segut API [Agent de la Propietat Immobiliària] d'esos. Pues per mediació d'ixe me va donar una targeta, jo volia ser frutero, i li dic: "Jo que vull anar a la Seu [d'Urgell]...". I me diu: "Mira, hi has esta targeta i ves parla amb el capellà de la seu que tindrà les portes obertes", perquè el cardenal Tarancón estava en Solsona, i ell va estar d'assistent del capellà ixe per Tarancón [risses]. Això va ser... ai, pues en octubre. Jo quan li vaig dir a ma mare d'anar-me'n allà va començar a plorar i ja no vaig anar. Ja no vaig anar. Perquè feia poc que mon pare havia faltat... això era recién después de la mili. Mon pare va morir... ai, en el 57, antes d'anar-me'n jo a la mili. I en después vaig anar un dia a vore a esta [a la dona] a Lérida en Vespa.

En Vespa!

Sí. I quan vaig arribar no me coneixien: com anava darrere d'un camió i entones els camions no és com ara, pues era com si fóra un moret, només veien que els ullets [risses].

-No els contes històries d'ixes, conta-los...

-Ai, històries perquè m'ixen dins de la perola [risses]. No, és que a part d'això pa compter de tornar-me'n a casa me'n vaig anar a Barcelona, a la Costa Brava. I amb mi n'hi havia un xicuelo -José Bello, li dien-, estàvem allà en Valverde de la Sierra, i después en el quartel igual: jo dormia baix i ell a la part de dalt, i era un xiquet que no tenia ni pare ni mare. I a vegades feia: "Juan, ¿me puedes dejar algo?", i jo a bonament lo que tenia li dixava. I quan venia el germà a vore'l m'ho tornava, perquè jo he segut molt arplegador, jo li baixava la llet a u i me donava una pesseta per baixar-li-la. Venia postals... ai, mira, en front d'a on estava ixe que contava d'Artana, pues allà n'hi havia un bar, i allí sopàvem, amb tres pessetes sopàvem: mongetes, un tragueta de vi i au. Total, que quan va vindre el casament d'este vaig anar al casament tamé. Jo li dic: "Ací hi ha faena? -I diu: Si vols treballar demà, demà. Parlem amb el contratiste. -Diu: Si vol vindre la setmana que ve, ja pot vindre". I d'ahí me'n vaig anar a Barcelona a treballar. Que per cert ho comentàvem ahir amb u, que a la boda mos va convidar a anar a una sala de festes, i com no portàvem jaqueta no mos vaen dixer entrar. Ojo, eh?! Jaqueta i sabates. Això ho comentàvem ahir ahí al casino, tot això que contes històries i a mi n'hi ha que a vegades em pregunta. Dic: "Pues mira, una vegà...". Que ara tal vegà entren en camisa, van a les bodes conforme volen, i entones per no portar jaqueta... I la mateixa empresa tenia un puesto i: "Mira, senteu-vos ahí fora però ahí dins no podeu entrar" [risses]. Però sis hores me costava anar d'ací a Barcelona, eh?, amb la Vespa. En después li la vaig donar a un xic que va treballar ací quan jo vaig fer la casa. Jo dic: "Mira, jo vaig a dixer-me la faena -perquè jo sempre estava mal, tenia al·lèrgia a la pols i tot això, als bars no podia anar del fum-, si vols te

passe la faena. -I diu: No, que m'ha buscat la Porcelanosa. -Dic: Mira, pues ahí millor". I li vaig regalar la Vespeta ixa en agraïment perquè era molt bon element, saps? I un dia li dic -es va casar amb una de Nules-, li dic: "Ixa Vespa no la vengues, eh?, que té història. -Diu: La tenia en una caseta i me la van furta". I no fa molt encà mos lo vam encontrar en Carrefour. D'entonces encà mos lo van encontrar en Carrefour. Casualitats de la vida. Ja és auelo i tot.

No acabaria de contar coses [risses]. Seguim.

Com va ser que començara a treballar vostè en la construcció?

Pues la construcció degut a que... Ací tenies que anar al terme. Que un jornal saps quan valia? Deu cèntims de ara. A plegar ninya de mandarí. Ixa tenia punxes. I a raure tamé amb els homes com mon tio Solvino i mon tio Fraïsqet. A treballar, a cavar hort. **[35 min.]** Ahí tindria jo, a vore: deu? Tretze o catorze anys? I al fer-se lo de la iglésia, pues... Ahí primer se va portar material i grava, però no se feia la iglésia, no sé què va passar... i el portland, tamé per mediació d'ixe Calaix que díem. Perquè entonces se venia en saquets de sac, no de paper, que me pareix que estava jo mal dels brónquios de tant de saquet que havia espolsat pa arplegar encara que fóra un ditet. I entonces això se feia tot a mans, eh? I vaig entrar ahí i mon pare...

Va entrar a la iglésia directament.

Sí, a treballar primer a la iglésia. Mon pare tamé treballava i al caure mon pare mal pues va vindre l'encarregat i ma mare estava a la llar torrant, de farina de panís -farina de panís feien unes coquetes i posaven una sardineta damunt i au, sopar. I li diu: "D'este què farem? -Diu: Tranquil-la que ja m'apanyaré jo". I jo estava presentat ahí com si treballara pa una empresa de l'ajuntament de Vila-real. Que els que érem fijos ahí estàvem presentats com si treballàrem pa l'ajuntament de Vila-real. I d'ahi ja no vaig eixir hasta que es va acabar. Bueno, quan hi havia alguna casa tamé, que anava jo amb el germà de l'encarregat i tot això, pues... al millor no anava ahí, anava a un atre puesto. Però lo principal que va ser quan als arcs i tot això sí. Que dalt a on està la cúpula si no s'ha borrat estaran tots els noms... Sí, sí, els vaig encalar jo allí als cutxillos. En cinc anys no va haver ningun accident. Ningun accident. N'havera pogut haver perquè se feia tot a mans. A un veia que tamé treballava ahí que era major... quan caïa la corda es dia: "Fora baix", i li va caure... entonces els atovons els posaven en uns paquetets, en una cordeta, i la corda pac amunt. Se va despenjar i el sombrero, al sombrero li va... [raspar]. Sí, sí, l'havera... l'havera dixat al puesto. I d'aquells només en queda u que viu... si no s'ha mort només ne quedava que u, els demás han faltat tots. Jo a este home que estava d'encarregat ja veus si tinc molt que agrair que quan vaig al cementeri encara vaig a vore'l. Pues jo me'l vaig dixar en certa ocasió i quan feia la mili encà m'enviava 50 pessetes. Sobre dixar-me'l, eh? Ara, jo li tenia molt que agrair per l'acte que va fer, al dir-li a ma mare: "Tranquil-la que ja m'apanyaré jo".

Mos contava l'altre dia també que la torre no era cosa seua.

Dibuix de la façana de l'església tal com estava projectada, amb la torre del campanar amb 'chapitel' com el de Torre la Mina, que no es va fer per falta de pressupost. Tiralínies sobre paper, signat per l'autor ('Juan S. Vicent') i datat el 24-5-1953.

Sindicat era quan se van posar els rellonges ahí a la iglésia, que és lo que te comentava aquell dia que jo els vaig dir als operaris: "Vosotros voleu posar algo i farem una esfera d'ixes cara pac allà?", com jo vivia allà...

Perquè només ne posaven dos, mos va dir.

Dos. Después ne van posar quatre. Ne van posar quatre.

Els va fer vergonya [risses].

Mossén Juan, Mossén Juanito, va tirar a urbanitzar el poble.

Bueno, primer va fer 40 cases, que això era de la mateixa empresa que tot açò. Eren uns de Buriana que els dien... ara no m'ix el nom... Guinot. Guinot. Después... Això era de la mateixa empresa i después es veu que s'ho van partir a troços els germans, perquè lo de la iglésia era de uns, que era de un arquitecto però de un arquitecto burro. T'ho vaig contar, no? No? Pues ixe senyor... ahí, ixe senyor n'hi haven 100 fanecaes. Jo ja veus que havia anat poc a escola. I se ven el primer solar, que és a on està lo de la iglésia, la casa de Don José i casa... El solar se ven en un milló de pessetes. Un milló d'entonces. **[40 min.]** Total que sé que se ven i a un senyor de Vila-real que treballava en la [bòbila](#) li ho comente: " Se ven a les Alquerías 20 fanecaes. Tinc que anar a fer un préstamo. -Diu: Si no te donen el préstamo vine que jo te dixeré el dinés, Juan. -D'acuerdo. -Me pagues els interesos i jo te dixeré el dinés". Però vaig anar a la

No. En después te l'ensenye, que ho vaig dibuixar l'any 53. Jo és que quan... al passar això vaig començar a fer estudis d'albanyileria. No tenia noció d'açò de pintar ni res, llevant del dibuix ixe que vaig fer jo amb un tiralínies -un trocet aixina, eh?- i tinta xina. En un paper que quan el vaig vore dic: "Me cague en...". Això que hi han uns bitxets que se mengen el paper? Pues ho vaig desmuntar, se mengen el paper, i vaig fer unes còpies. I a la filla d'este home que feia d'encarregat li vaig fer una còpia en agraïment a Blas Melchor, li vaig fer un regal, en un quadret i la iglésia en el campanar de torreta com la Torre la Mina.

Clar, perquè anava una torreta com la de...

Sí, sí, sí, com en Torre la Mina. Però es van acabar els dinés i ja no es va fer. Jo quan se va fer el resto de campanar pues ja no estava. I quan fèiem el

Caixa i els venia malament, perquè eren molts dinés. Total, que li ho dic al tio Izquierdo, que era un comerciant d'ací.

A José Izquierdo, el que té ara l'avenida José Izquierdo.

José Izquierdo. Muy bien. Pues li dic: "Vosté me firmarà...? -No", el vaig pillar de mala manera. Diu: "No te firme". I dic, me'n buscaré un atre. Me'n busque un atre i fent la sol·licitud del préstamo, el teléfono, i l'agarra Forroset, el director: "Dis-li a Juan que vinga que sí que li firmaré. -Diu: Ja ho té tot arreglat". Sobre passar això que no va voler firmar-me, això va ser en maig, en octubre l'operen de la pròstata en València, en... com se dia aquella...? La Salud; jo encà vaig anar a vore'l. Se va posar a plorar. Se va posar a plorar perquè... jo tenia molta relació amb ell, en aquell moment el degue pillar de mala gaita. I molts se creïen que jo feia societat amb ell perquè quan hi havia algo me cridava: "Juan, açò" o "Juan, lo atre...". Jo pues anava allí i sempre estava per allí per l'almacén, les dones pues "això és que farà societat. El senyó Izquierdo, que per cert diu: "M'has de fer un dibuix -jo de tot això no sabia res-, que vull fer ahí una bàscula i un jardinet". I vaig fer el dibuix i això i sí que es va muntar, però va anar i ven uns solars, i ne ven cinc, i ni ven u, i aquell ne compra i ne ven u a un atre puesto. I jo de cinc de faig sis. I diu: "Com dimonis li he venut jo cinc solars a Juan i ara ne hi han sis?" [risses]. És que la normativa, en cinc metros no, però si tu ne feies sis, sis metrets, pues sí, o siga que... Al revés, al revés: si és de cinc metros ajuntats sí, però en sis no; un lio d'ixos. I en vaig fer sis. I vaig fer les cases i les vaig vendre. Tot històries. Jo entonces... era molt fàcil, perquè com eren horts i valien les taronges, pues: què tenia que fer dos cases? Pues arrancava tres o quatre taronges i casa. I en después encà cultivaes taronges i les venia a d'ell. Saps? I arreplegaves dinés per dos costats. Que per cert, el dir-se carrer Colón va ser degut a que allí n'hi havia una caseta, que dien la casa de la Mel, i vaig comprar tota la terra ixa, que eren d'aquelles rogetes. I el amo de la casa em va buscar pa fer una casa en Burriana al carrer Colón, tamé. I quan li vaig presentar la factura me diu la dona -Doloretas me pareix que li dien-: "Juan, ací falta lo dels materials". De Burriana ja cobràvem "desgaste de herramientas", un tant porcentatge "desgaste de herramientas"; mosatros no posàem res. Diu: "Juan, ací falta 'desgaste de herramientas', que vostè no ho ha posat. -Dic: És igual". I l'atre dia encà vaig encontrar el fuster que em va fer al carrer Colón ací la fusteria. Jo al dir carrer Colón me creia que era el carrer Colón de Burriana, i vaig posar carrer Colón ahí perquè a la fer... això els amos eren del carrer Colón de Burriana vaig posar carrer Colón ahí. Tot històries.

Home, i vostès podien posar el nom del carrer i tot?

Sí, sí, tots els carrers que hi han ací, els que he fet jo els he posat a tots el nom jo: el carrer Colón, el carrer Pizarro, el carrer Guitarrista Tàrrega, el carrer Menéndez Pelayo, el carrer... Tots els carrers que jo he fet el nom l'he posat jo. No veus que entonces no teníem ajuntament? Entonces mira, era aixina [risses]. Que l'atre dia no sé qui m'ho comentava, u que em va saludar del carrer Izquierdo. Diu: "Vosté va fer...? -I dic: Jo allí vaig fer set cases". Set o huit cases. Después a on estava la discoteca un atra casa, o siga, quasi tot el carrer. Mig carrer vaig fer. Después el carrer Colón tot, complet. Tot complet. I el carrer Pizarro igual. I a on està la guarderia tamé, tot allò; allí vaig fer camp de fútbol.

Ja mos ho van dir, sí.

Però antes el camp de fútbol -que això a lo millor no vos lo hauran contat- va ser ací. Ací n'hi havia un atre camp de fútbol. Ixe camp de fútbol n'hi haven 12 fanecaes, i l'amo era de Burriana que se alternava... home, entonces el que tenia terra era ric; s'alternava amb els rics de Burriana, i ell si anava a l'hort portava el lligó en una funda de violí [45 min.] o de guitarra. El lligó dins, en la bicicleta, que anaven en bicicleta, no és que anaves... Sí, sí, sí, això t'ho conte perquè ho he vist jo. Además va ser compraor d'ahí. I se va proposar fer el camp de fútbol ahí. I el tio Izquierdo va ser el prestamiste, i jo i un atre senyor els avalistes. S'inaugura el camp i no li diuen res ni al tio Izquierdo ni a l'atre avaliste. El atre avaliste eren d'ixos tan aficionats al fútbol. Jo com només volia treballar jo ni corto ni perezoso, i al que m'ho va dir dic: "Mira, això posa-t'ho al rabo, eh?, perquè s'ha inaugurat el camp i al tio Izquierdo no li heu dit res", i es va callar i se'n va anar. Ho dic jo perquè ja vam estar apunt de partir-mos-ho perquè el dinés de Vila-real no venien, i com havíem firmat els tres teníem els tres dret a partir-mos quatre fanecaes pa cada u. Amb l'escriptura a favor, cada u un tros. Total, que van vindre els dinés i se va fer el camp de fútbol ahí. Això molta gent no ho saben. No ho saben. Però al tio Izquierdo no li van dir res, ni a l'atre tampoc. A l'atre se va quedar plorant en el Sindicat perquè... que viu a on està el casino, un xalet darrere que n'hi ha darrere. Ixe home era de Betxí.

Lolita.-Digues el nom.

Juan.-Agustín...

Lolita.-Agustín, pare de... el auelo de la primera alcaldessa que va haver ací.

Juan.-Pues aquells eren dos homes que eren aficionats, eren... quan el fútbol eren els que ho manipulaven tot, saps? Ell i Don Manuel, u que era metge. Pues això pues serien... el camp de l'anoer que diem, el camp de l'anoer, el va comprar el tio Izquierdo a gent de Burriana, i jo va anar i me quede la mitat. Perquè no hi haven prou dinés pa tot. Diu: "Juan, tu te quedaràs...? -per això molta gent se creia que jo feia societat amb ell- Tu que quedaries la mitat? -Pues sí, sí que me quedaré la mitat". I quan se van tindre que firmar les escriptures jo vaig sentir males olors. Li dic: "Mire, passa que he sentit jo que si és pa mi no volen firmar". Sí. El atres... Aquells volien arreplegar els dinés i anar-se'n que eren de Burriana. Eren gent que tenien negoci pa què volien la terra? El tio Vicente el Rullet... o siga que era de tres o quatre. I n'hi havia u que si era pa mi no volia firmar. "Pues firmem primer les escriptures d'ell i se quede nugat i después veges què fan el resto. I vam pecar aixina, primer vam fer les escriptures a favor de l'ajuntament i el resto vaig... I els dinés que vaig portar jo se'ls va portar el tio Izquierdo perquè els havia posat ell de la borjaca d'ell, no és com ara de tots els embolics que passen. Eh? Com açò del camp de fútbol, igual: els dinés tamé els va posar ell. I mosatros avalistes. Això... hi ha gent que això no ho sap. A part d'això jo d'allí baix vaig fer els planos, que hi haven 25 solars i enseguida venc tots els solars però sense cobrar res a ningú: "Tu vols un solar, Manuel Vilar -eres Vilar?-. Manuel Vilar, número tal. Manolo Borillo, número tal..." Els venc tots, i enseguida va haver comentari: "Juan no sé quants dinés ha guanyat allí en ixos solars". I entonces se tenia que fer en maig, el 20 de maig, l'escriptura d'ací davant, que havia posat jo tamé els

dinés. I l'ama diu: "El que ha posat els dinés no ha segut vostè? -Jo dic: Sí", que els vaig comentar el cas que havia passat. Diu: "Pues l'escriptura la faré a favor seu perquè vostè és el que ha pagat els dinés, i me dixen allò sense arreplegar cap perra de ningú, perquè no els havia... cap perra i compre açò, que ací eixien 50 i pico de solars i allí només n'eixien 25 [risses]. Això tampoc ho saben. Jo ho sé perquè ho he tocat.

-Açò com ha eixit tan gitano, açò?

-I quan vaig comprar açò, que era un atra finca de la mateixa família, me venia açò i estava ahí l'almacén de l'ajuntament, quatre fanecaes que hi han allí, i ja li vaig dir: "Mire, ahí ja no arribe", no podia jo tindre tanta cosa. I allò m'ho vaig quedar. Aquell home tamé m'ho venia pel mateix preu. Ací les taronges... era comerciant i les taronges encà van quedar meues, i vaig arreplegar 100.000 pessetes. Sí, tot històries, tot històries...

Amb mossèn Juan tenia relació, vostè?

Home, sí.

En les fotos el veiem amb la sotanota i omplint grava i fent de tot.

[50 min.] Sí.

Lolita.-Era jove.

Juan.-Lo que no sé a on està ara, no fa molt vaig fer una fotografia de quan se va inaugurar. I està mossèn Salvador, que va morir l'atre dia, mossèn Salvador, mossèn Juan, el obispo i ho vaig reconèixer perquè la casa que agarra en front era la de Ramon, la que va fer Ramon; u que va fer 100 anys l'atre dia, que era obrer, la fatxaeta, com era un xiquet jo i se veu que tenia afició jo a mirar això, pues... entonces es feia tot a mans: amb llistonets, omplint, se feien dibuixos a la paret... Ho vaig reconèixer: "me cague en...", ixa la va fer Ramon, i la del costat vivia la tia Aurora, i al costat ma casa. Ho vaig reconèixer enseguida. Lo que fa és que no la tinc. Tot històries. Home, mossèn Juan és el que va fundar tot açò, lo de les cases ixes; en después, a on estava el camp de fútbol ahí dalt, que se dia Camp del Canyís, això, la terra ixa era d'Artana, i se va fer el camp ahí. Primer ahí, encabant allí dalt. I en después no sé què va passar que va desaparèixer tot i és quan se van promoure a fer el dels atres. Que si no antes mos tocava anar a jugar al terror. Que això... ahí se van fer canyissos, de canya, aixina crusat pa que el baló no es quedaren dins els horts, uns dins els horts i uns atres ací a la carretera, que entonces la carretera estava tota amb arbres, ahí al Ticasa i això no n'hi havia res, això tot era hort. En la part de baix a on està el Ticasa això era de Betxí, d'aquelles rogetes que n'hi haven. Lo que jo vaig treballar ahí en el Canyís però els demés companyers no me'n recorde qui són.

Entonces en les canyes feien parets pa que no...

Sí, sí, canyes rectes amunt, aixina entravessades... ho fèiem lligat amb fil d'aram, tot lligaet amb fil d'aram. Al menos a quatre metros de altura.

I en quin moment se'n va anar a Barcelona?

Pues l'any 63. Jo estava treballant ahí al Tomaco, tu saps a on és el Tomaco? Ixe bàrrio d'ahí en front el vaig fer jo. Ahí vivia jo, em vaig fer la casa pa viure ahí. I fent la del costat, dels veïns, li dic al meu germà: "Dis-li a la mare que jo ja vindré". Perquè jo quan li dia a ma mare de moure enseguida a plorar, que anar allà a la Seu d'Urgell ja no vaig anar perquè es va posar a plorar.

Però si sempre estàvem llogats amb préstamo! Jo, creu-t'ho, als que me firmaven quan acabava anava a dir-los-ho que havia acabat, en agraïment, i a alguns els portava algun present. I a l'últim que va ser va ser a u que no vaig poder donar-li les gràcies. Perquè se va brindar ell, mira si me tenia confiança aquell home a mi.

Home, això dóna gust! Ara conforme està la cosa per ahí...

Vaig comprar una finca al terme d'Onda, quan vaig tindre que dixer l'obra perquè sempre estava mal, i a la que vam fer el préstamo s'entera este home -que tamé havia treballat pa ell-, diu: "Juan, jo sé que has comprat... -Mire, ara anem a fer el préstamo. -Diu: Posa'm a mi", ja veus, mira si... Aquell home li dien el tio Pesseta perquè era molt pesseta, però si sabien que a aquella casa faltava un got de llet anava allí amb un pot de llet i el portava. Era gorrmino pa lo que fóra però era un home brindat a tots, perquè no ha segut a mi: atres que sabia que estaven necessitats anava l'home i se brindava. Jo pues tenia molt que agrair, perquè vaig treballar en casa d'ell: una fent-li reguers i un atra en la casa, que vaig entrar en el conqué -la dona era més diferent- que lo que faria no ho desfaria. Que a tu al millor tamé t'hauran nomenat del que va ser caixer; no t'han nomenat res, un tal Jaime Cubedo? Bueno, és igual; ixe home era un manitas, que tamé va treballar a la iglésia, i el fill és ingeniero que me pareix que està per Requena. Ixe era un bon obrer, un obrer però fora sèrie, perquè el cor d'ací de la iglésia, que està tot en balustre, el va fer ell. Encà està, i jo de peonet, per això sé moltes coses, perquè he segut partícipe en tots els casos. La creu que van posar ací, que s'encenia quan eren festes, tamé la va fer ell. Tot en cagaferro de la via, i portland i ferro. Era un manitas aquell home. I ell va treballar en ixa casa i me va dir: "Juan, te faran fer i desfer. -Pues jo no entre en ixes condicions". Entonces no és com ara que tot són peces, era amb mitges canyetes les cuines a campana i tot això que això és difícil de posar, eh? **[55 min.]** I a l'ama li vaig dir -ara, a pagar sí: quan anaves amb la factura enseguida te pagaven-: "Ací vinc a fer, a desfer no". Que el verjat i tot això, que jo no sabia res... mira, un verjat com este que hi havia a l'ajuntament, no en queda un tros ahí dalt? Un verjat aixina hi havia allí. Jo no sabia res però el vaig fer. Total, que un dia que me'n vaig anar a per material, com tardava ella se creia que me n'havia anat a casa [risses]. Perquè és que em va dir que volia que li canviara no sé què [risses]. Ara, bona gent sí que eren bona gent. Molt bona gent. Me cague en... tot històries, tot històries. I ixe home ja te dic: eren molt bons obrers. Ara, lo que és la cúpula d'ací de la iglésia pues quan ja quasi s'acabava jo estava dalt de tot, en hi hauria un forat com tot açò i jo passava per dalt i els donava i ells posaven les rajoletes, que assoles posar les rajoletes i s'aguantava, i darrere al millor jo la doblava, i allí en les cutxillos vam posar els noms, que estàvem... que entonces volíem anar a la lluna! Aquell com era tan adelantat ja volíem anar a la lluna [risses]. Jo me'n recorde molt d'ell. I una reforma

que vam fer en sa casa feia jo d'obrer, com ell ja treballava en la Caixa pues ja li la vaig fer jo tamé. No res...

I ací a lo que és els actes cultural de la Caixa heu estat tamé? Els actes culturals de la Caixa es fan ací, a l'almacén que n'hi ha ací. Ixa obra tamé la vaig fer jo. Que ahí ha segut un error total.

-No ho digues, un error total.

-Sí, sempre ho diré, en tots els puestos. Ahí està... Tu saps el Mercat Central de València? El Mercat de Colón? Ho sabeu? Una maravilla! Pues això per dins és con si fóra allò. Però per dins, lo que és la estructura de dins. I se va proposar tot per l'assunt dels dinés. Se podia que es vegeren els cutxillos i aislar-se igual. Se podia fer. Però els de la Junta se van empenyar en fer cielo raso aixina, i se va fer conforme. Jo a vegaes perquè tinc massa faena i tot això, si no ho haguera fet: en una maqueta de madera perquè puc treballar-ho, conforme s'havera quedat. Una llàstima perquè ahí va vindre gent a fotografiar-ho perquè ahí no hi ha cap pilar. Hi han 1.035 metros de solar i no hi ha cap pilar, més que els de les vores pa aguantar tots els cutxillos. Jo me'n recorde, perquè ara no anem tant ja, però anèem molt a València, allí al Mercat Central, a la Llotja, a la Casa la Seda, al Mercat de Colón, o siga que ho sabies tot això, i allò és una maravilla. És una maravilla, i això pues era una maravilla pa d'ací. Pa d'ací una maravilla [risses]. Que per cert, ahí va estar tres mesos el fonament sense tirar una miqueta de grava, perquè l'arquitecto era molt bo però tamé era molt rodat. [Miguel Prades](#) li dien. I jo, com sabia l'assunt conforme estava, pues vaig fer tres cases fora de l'obra ixa. Ací, estes casetes d'ahí. I quan se va fer el Sindicat ne vaig fer tres al carrer Burriana. Quan no tenia faena pals obrers: "aneu a tal puesto", perquè hasta que no venia ell no podies fer res. A part d'això, quan se va fer l'almacén este volia que m'associara amb ell. Eh? Me diu: "Juan, me tienes que hacer unas obras en la Vall d'Uxó. -Dic: No, ixes obres jo no les puc fer. Jo vull ser xicotet. -Pues nos iremos a Alcocebre. I dic: Tampoc", no vaig voler. Ja tenia prou faena ací pa què me'n tenia que anar?

Al tindre ajuntament era més fàcil treballar ací?

Home, pues sí, fàcil... Més barato no. Més barato no, perquè quan se va fer ajuntament, com volien que la cosa anara amunt d'ací de **polvorilla** pagaven en Vila-real 1.000 pessetes i en seguida ací es va posar a 5.000. Va ser una desproporció gran. En facilitats dels planos sí, perquè jo en Vila-real tenia problemes. Si jo presentava un projecte al meu nom no em donaven autorització, posava el meu negoci...

-Li tenien mania. Dien: "Este tio..."

-Coses rares que passen. Jo quan vivia el tio Izquierdo pues: "vaig a obrar". Presentava els projectes i això i quan l'obra estava acabà a lo millor venia el permís. Perquè ell tenia mà, perquè sabia lo que estava fent-se. Però en después no sé si era per l'arquitecto... Me pareix que va ser per l'arquitecto, perquè li vaig encomanar una faena i al cap de tres mesos **[60 min.]** vaig anar per allí a vore com ho tenia i no havia fet res. Jo me vaig enfadar i dic: "Mh, pues si jo tinc que treballar cada tres mesos la gent que tinc la tinc que tirar al carrer". Perquè en certa ocasió l'aparellador encà me

va dir, diu: “A vore si li dóna algo de faena a Don Vicente. -I dic: La pròxima”. I en algunes cases que teníem confiança, tu volies una casa, [inintel·ligible] i el projecte al millor el posava a nom teu. I enseguida llicència. Pues en el meu no eixia. Però n’hi havia una llei que si als tres mesos no te contestaven era “silencio resolutorio”, saps? I enseguida arreglat. Ahí hi han cases que estan sense llicència ni res per no donar-me llicència, però ho posava a nom de la meua dona i enseguida llicència. Coses rares...

Pues la guarderia tamé... ai, que tamé vaig parlar amb ell: Carlos el practlicant. Pues Carlitos va moure la guarderia per ell. Perquè un dia estava al bar -jo al bar he anat molt poc- i diu: “Xa, Juan, han vingut nou millons de pessetes pa fer una guarderia i no es presenta ningú. Pa què no vos presenteu?”. Li ho dic a dos obrers més d’ací, que els dos han mort ja. Dic: “Voleu que la guarderia la fem entre els tres? Cada u que pose la gent que puga, mosatros la direcció...”, i aquells no van voler. Em vaig presentar jo. I me’n vaig amb el tio Vicente Arnal a Vila-real. Agarrem el projecte... el pressupost i mo n’anem a Vila-real, i a la que arribem allí a l’ajuntament pues n’hi havia que fer un aval, de 200.000 peles. Jo portava el talonari darrere, i entonces estava el tio Vicente i el director de Vila-real: Vicente Mata. I dic: “Pues mire, un taló meu l’admitirà? -Diu: Sí”. I a la que escomence a escriure ix l’aparellaor i diu: “Han hagut tres pessetes a la baixa”. Sí: tres pessetes a la baixa. Això ja estaria arreglat. I entonces ho va fer un atre de Vila-real. Jo entonces li dic: “Jo entonces ací ja sobre”, i el taló ja no el vaig firmar ni res. Pues això va passar en la guarderia. Que això de tota la gent d’ahí no ho sap, perquè ningú ha estat ahí en ixé moment. Ningú ho sap. [Risses] Per això l’aparellaor encà me va dir: “Veja si té algo pa Don Vicente” [risses]. I al ser poble aquells ja no... ho feien els... Home. Ai, pues l’atre dia encà vaig saludar al que me feia d’aparellaor, de Vila-real. I u de Castelló que li dien Enrique Roca. Tot històries...

Allí al Replà, jo he estat allí tamé perquè en certa ocasió volíem arreglar-ho mosatros gratuïtament. I no mos van dixer. Això ja fa anys, perquè els obrers ixos que tenien... ja han mort tots. Eren majors que jo. Eh?, mosatros la mà de obra gratuïta. Això que no tens res que fer: “Pues hui farem un trosset, demà un atre”, eh?, perquè no sempre continua, perquè tu no pots seguir la marxa que té un jove.

I no els van dixer?

No ens van dixer...

Tamé vos hauran dit que lo que és l’ajuntament ho va comprar u que va ser alcalde que li dien Bodí. Tamé vos lo han dit?

Sí.

Ah, muy bien. Es que jo tamé vaig intervindre en el tracte ixé. El últim viatge quan se va acabar el tracte no vaig anar. Anàem a la Vall, que els amos vivien en la Vall.

Quan la van comprar pa fer l’ajuntament.

Això se va pagar en tres vegaes. Això va costar me pareix que 33 millons. Que jo això i un atre d’ací volíem comprar-ho pa fer solars, però jo vaig prendre por i vaig dir: “Ahí

al millor que no es puga tocar res. Se va fer en tres vegades perquè com també tenien molta terra, a l'assunt de la renta pues si arplegaven molt la palisa era grossa [risses].

De moltes coses me'n recorde jo. Que ahí a les palmeres que els diuen les Gemeles, també vos ho hauran dit?

Això mos ho va dir vostè l'atre dia. Que estaven plantaes de pinyol.

Sí, sí, de les que van plantar. Que Vicen, son pare va ser u de tants, i l'atre Cubedo, que treballaen pa la casa ixa. O siga, que hi han algunes coses que te'n recordes perquè ho has viscut...